

Melisa Baranja

Položaj slovenskih romskih mater v romski skupnosti in zunaj nje

Članek je nastal na podlagi osebnih opažanj in terenske raziskave. Prinaša izsledke terenskega dela med dvanajstimi slovenskimi Rominjami, ki živijo na treh različnih lokacijah po Sloveniji. Osrednje tematike raziskave so bile: vstopanje Rominj v partnerske zveze, nasilje v družini, rojstvo otrok, skrb za otroke, podpora romske skupnosti in podpora državnih institucij. Romska skupnost v Sloveniji ni homogena, kot ni homogeno niti večinsko prebivalstvo, tako tudi ženske, ki so pripadnice romske skupnosti, v svojih življenjskih izkušnjah s partnerstvom, izvorno družino in lastno družino ter otroci poročajo o zelo različnih izkušnjah, stališčih in življenjskih potekih. Namen naloge je bil, med drugim, ženskam, ki so Rominje, dati lasten glas, saj so socialnodelovne in sociološke raziskave med Rominjami še vedno zelo redke.

Ključne besede: Romi, marginalizacija, otroci, partnerstvo, nasilje v družini, duševno zdravje.

Melisa Baranja, magistrska študentka socialnega dela, je za svojo diplomsko delo o življenju slovenskih Rominj leta 2017 prejela Prešernovo nagrado Fakultete za socialno delo. Kontakt: melisa.b93@gmail.com.

Status of Slovene Roma mothers in Roma communities and outside

The thesis is based on personal observation and field research. It presents the results of field work interviews with twelve Slovenian Romani women who live in three different locations in Slovenia. The central themes of the research were: entering the life partnerships; family violence; births of children; rearing the children; the help the women are given in child rearing on the part of the Romani community, and the state institutions. The Romani communities in Slovenia are all but homogenous, as is equally true also of the majority population. Thus the women, members of Romani communities, recount their life experiences with partnerships, their family of origin and their own family, and their children across a wide spectrum of experiences, viewpoints and life courses. One of the central aims of the text was, among other, to give voice to Romani women who are, to this day, rarely the subject of social work and social science research.

Keywords: Romani, marginalisation, children, partnership, domestic violence, mental health.

Melisa Baranja, a Master student of social work, was awarded the Prešern Prize for the research study by the Faculty of Social Work, University of Ljubljana, in 2017. Contact: melisa.b93@gmail.com.

Uvod

Članek je nastal na podlagi moje diplomske naloge z naslovom »Ženska, mati, Rominja: Življenjske zgodbe slovenskih Rominj s perspektive socialnega dela« (Baranja, 2016), ki predstavlja izsledke terenskega dela. Pogovarjala sem se z dvanajstimi slovenskimi Rominjami, ki živijo na treh različnih lokacijah po Sloveniji. Raziskovala sem njihov odnos do partnerstva, nasilja v družini, starševstva, romske skupnosti in državnih ustanov. Ker romska skupnost v Sloveniji ni homogena, kot ni homogeno niti večinsko prebivalstvo, so tudi romske ženske poročale o različnih izkušnjah s partnerstvom, izvorno in lastno družino ter otroki. V socialnodelovni praksi je ključno izhajati iz uporabnic in njihovih zgodb ter upoštevati uporabniško perspektivo. Namen naloge je bil, med drugim, ženskam, ki so Rominje, dati lasten glas, saj so socialnodelovne in sociološke raziskave med Rominjami še vedno zelo redke.

Raziskava, na kateri temeljita moje diplomsko delo in ta članek, je pokazala, da romske ženske v Sloveniji bremenijo socialne in ekonomske težave (brezposelnost, neustrezna bivališča, samohranilstvo, problematičen odnos

s partnerjem, otežena vzgoja in prihodnost otrok, nezavidljiv položaj v romski skupnosti in zunaj nje). Posebej me je zanimalo, kako te ženske v življenju dobijo moč.

Ann Oakley (2000) je analizirala položaj žensk in z njimi povezane družbene stereotipe. Posebej je analizirala družbene predstave, v skladu s katerimi ženska mora biti mati, otrok potrebuje svojo mater, mati pa potrebuje svojega otroka. Še vedno živimo v družbi, v kateri se deklice že v zgodnjih fazah socializacije navaja na stališče, da je materinstvo najpomembnejše poslanstvo ženske. Zanimalo me je, kakšen je položaj romskih žensk v zgradbi takšnih stereotipov in ali romske ženske zadevajo kakšni specifični stereotipi.

Znanstvena in strokovna literatura o Romih omenja poseben položaj žensk tako v romski skupnosti kot zunaj nje. Vendar je o položaju Rominje kot matere malo literature, kajti področje je še vedno dokaj nevidno in neraziskano. Vendar je prav molk zgovoren pokazatelj enega izmed načinov družbenega diskurza, ki vzdržuje institucionalni rasizem, se pravi, da se večina Romov in Rominj srečuje s številnimi ovirami na področju izobraževanja, zaposlovanja, nastanitve ter pri dostopanju do socialnih in zdravstvenih storitev. Rasizem tako kot govor o »drugačnosti« in tujosti temelji na pretiravanju in napihovanju razlik, posledica tega pa je lahko zatiranje manjšinskih etničnih skupin ali drugih skupin (prim. Zaviršek, 2010, str. 90).

Pogosto gre za odrivanje skupine in ustvarjanje socialne (etnične) razdalje s konstrukcijo razlik med Romi in Neromi. V zgodnjem otroštvu je meja med domačim in tujim predvsem prostorska in je tuje vse, kar ni neposredno povezano z domačim okoljem in ljudmi. Pozneje pa prostorsko tujost nadomestita socialna in kulturna tujost, ki sta povezani s socialnim statusom, skupinsko, »etnično« pripadnostjo. S kulturnim stereotipiziranjem in konstrukcijo razlik si dominantna skupina zagotovi simbolno, praviloma tudi ekonomsko in socialno prestižno mesto (Zaviršek, 2010, str. 89). Prav razlika v perspektivi je zelo pomembna, kadar gre za teoretizacije razlikovanj med ljudmi in predvsem kadar se lotevamo konkretnih politik in ukrepov. Kadar gre za skrbno analizo načina, kako večinska okolica dojema manjšino, in hkrati za način, kako Romi dojemajo večinsko okolico, lahko naredimo zelo veliko, in sicer tako, da se lotimo dejavnega preurejanja vzajemnih zaznav. »Pa ne z leporečjem o enakosti in sožitju, temveč z odpravljanjem okoliščin, ki take medsebojne zaznave omogočajo in vzdržujejo« (Šumi in Josipovič, 2008, str. 99–100).

Rominje v Sloveniji se kot vsi drugi ljudje med seboj zelo razlikujejo, obstajajo pa tudi določene sistematične razlike, ki temeljijo na njihovem družinskem izvoru in tradicijah, v katerih so bile vzgojene, pa tudi po stopnji socializacije in vključenosti v širše, neromsko okolje. Življenjske razmere Romov v severovzhodni Sloveniji so boljše kot pri Romih v jugovzhodnem delu. Le manjši del Romov živi skupaj z večinskim prebivalstvom (večinoma v Prekmurju) in so se večinoma dobro vključili v širše neromsko okolje. Splošna izobrazbena raven pri Romih ostaja na nizki stopnji. Med Romi še vedno prevladuje nepismenost, zlasti pri starejših generacijah. S tem pa je povezana neinformiranost, nezaveščenost, ne vključenost v družbena dogajanja, izključenost iz pomembnih socialnih mrež in brezposelnost (Šelb, 2009, str. 4).

Metodologija

Moja raziskava je bila eksplorativna. Zanimale so me tematike: družinska zgodovina, materialni položaj, izobraževanje, partnerstvo, materinstvo, odnosi s širšo skupnostjo. Raziskava je bila tako v celoti kvalitativna, temeljno gradivo pa so bile izkustvene pripovedi sogovornic v obliki pripovedi.

Z raziskavo sem poskušala na podlagi pridobljenih odgovorov ugotoviti in potrditi tri teze: 1.) da ženske, ki so bile ciljna populacija raziskave, v starosti od 18 do 47 let svoj družbeni položaj in odnose sistemske diskriminacije večinoma dojemajo kot individualiziran, ne kot sistemski pojav; 2.) da v taki situaciji kažejo posebne vzorce konformizma in hkrati oddaljevanja od norm svoje skupnosti; 3.) da so v odnosu do svojih otrok posebej zaščitniške in da v njihovem razmerju z otroki prevladuje skrb za prihodnost otrok.

Populacija in vzorec

Populacija so bile romske matere iz treh različnih skupnosti po Sloveniji, v starosti od 18 do 47 let. V raziskovalni vzorec, ki je bil neslučajnostni in priročen, je bilo vključenih dvanajst slovenskih Rominj. Opravljenih je bilo dvanajst intervjujev na treh lokacijah po Sloveniji: v Prekmurju in na dveh lokacijah v osrednji Sloveniji. Prva lokacija je strnjeno naseljena romska skupnost (štiri sogovornice), na drugi lokacije so članice razširjene rodbine (tri sogovornice), tretja izbrana lokacija pa je urbana brez takšnih rodbinskih in skupinskih povezav v neposredni soseski (pet sogovornic). Vsem ženskam je bila zagotovljena anonimnost. Kraji, od koder ženske prihajajo, niso poimenovani, hkrati pa ženske nastopajo z naključno izbranimi psevdonimi.

Preglednica 1: Šifrant s psevdonimi sogovornic.

Št.	Psevdonim	Kraj bivanja	Starost	Št. otrok	Starost ob rojstvu 1. otroka
1.	PETRA	OS-1	28 let	3	skoraj 19 let
2.	ANGELA	OS-2	37 let	1	20 let
3.	JULIJA	PR	43 let	1	30 let
4.	TATJANA	OS-1	18 let	1	17 let
5.	VERONIKA	PR	42 let	2	20 let
6.	MARJETA	PR	18 let	1	17 let
7.	NEŽA	OS-2	30 let	4	17 let
8.	MARTINA	OS-2	30 let	3	19 let
9.	BRIGITA	OS-1	32 let	3	22 let
10.	MARIJA	OS-2	47 let	4	17 let
11.	GABRIELA	PR	30 let	3	20 let
12.	MATILDA	OS-2	38 let	4	22 let

Legenda lokacij bivanja: *PR - strnjeno naselje v Prekmurju; *OS-1 - lokacija, kjer živijo člani ce razširjene družine, osrednja Slovenija; *OS-2 - urbano naselje v osrednji Sloveniji.

Nekatere Rominje so bile izbrane namerno in so bile pripravljene na sodelovanje, ker se osebno poznamo, preostale pa so bile izbrane po metodi snežne kepe. V Ljubljani mi je bila pri vzpostavljanju kontakta in osebnega stika v veliko pomoč nevladna organizacija Društvo Mozaik. Ker sem sama Rominja in aktivna govorka prekmurskega romskega jezika, sem imela veliko prednost pri vzpostavljanju stika z ženskami. Prav zaradi osebnih izkušenj sem se odločila, da bom raziskala in analizirala en del življenjske izkušnje Rominj, tistih, ki so matere. S svojo raziskavo sem tem ženskam hotela dati javni glas, ki ga imajo same le zelo redko ali sploh nikoli.

Merski instrument

Uporabila sem polstrukturiran intervju z vnaprej pripravljenimi poglavitnimi tematikami. Vprašanja sem sproti prilagajala po vrstnem redu in vsebini ter sproti postavljala podvprašanja. Pogovore sem snemala s snemalnimi napravami in s tem so se sogovornice strinjale. V treh primerih so sogovornice snemanje odklonile. Intervjuji so potekali individualno in neposredno. S pomočjo odprtih vprašanj sem pridobila besedne opise mnenj, stališč in osebnih izkušenj. Ženske so pripovedovale o sebi, svoji družini, otrocih, svojih vsakdanjih življenjskih izkušnjah in željah. Pogovori so bili večinoma prepisani dobesedno, čeprav so se nekatere sogovornice občasno izražale v bosanskem ali srbskem jeziku. Pri zapisu sem ohranjala vrstni red besed in njihov pomen. V Prekmurju so pogovori potekali v prekmurskem romskem jeziku, transkripcija pa je bila izvedena tako, da je čim natančneje prikazala dejanske govorne vzorce sogovornic, zaradi razumljivosti pa sem na več mestih njihove dialektalne rabe prilagodila knjižni slovenščini. Podobno sem ravnala pri citatih iz pogovorov.

Ženska, mati, rominja: analiza in sklepi

Izsledki raziskave v družboslovnem kontekstu

V naslednjih vrsticah želim s pomočjo pridobljenih rezultatov in prepletanja teorije ponazoriti pomen in vlogo ženske v romski skupnosti in zunaj nje, kot je to bilo predstavljeno v moji diplomski nalogi »Ženska, mati, Rominja: Življenjske zgodbe slovenskih Rominj s perspektive socialnega dela« (Baranja, 2016).

Okely (1983) v zelo zanimivi razpravi piše o »Traveller-Gypsies« in o tem, kako izrazit je kontrast med zunanjimi stereotipi o romski ženski in ideali ter pričakovanji glede vedenja Rominje znotraj romske skupnosti. Iz evropske perspektive so romske ženske predstavljene kot čutna, seksualno provokativna in vabljliva bitja (Okely, 1983, str. 201). V vsaki družbi imajo drugačen pogled na romsko žensko. Romski moški so videni kot paraziti, tatovi, umazanci in kot povsem nepredvidljivi. Romski moški so pogosteje kot ženske prikazani kot »razdiralci zakonov« in torej pomenijo nevarnost za Nerome. Romska ženska tako ni deležna enake obravnave v družbi, saj ni videna kot potencialno ranljiva, ker ji ni ponujena enaka možnost svobodne izbire partnerja kot moškemu. V skupnosti »Trevellers« mora biti ob poroki devica, čeprav jo širša družba doživlja kot izzivalno in pocestnico. Po navadi dekleta pregledajo starejše

poročene ženske. Po poroki pa mora ženska ostati spolno zvesta svojemu možu. Ženska ohranja svoj ugled tako, da se izogiba situacijam, v katerih bi bila sama s tujim moškim ali bi jo v skupnosti videli govoriti z drugim moškim, s čimer bi lahko izzvala obtožbe o nezvestobi (Okely 1983, str. 202–203). To se je pokazalo tudi v moji raziskavi: nekatere sogovornice so povedale, da se od ženske pričakuje, da bo ob poroki devica. S tako zahtevo se najpogosteje srečujejo ženske iz muslimanske skupnosti oziroma priseljene ženske z Balkana, tega pa niso doživljale ženske iz Prekmurja in ruralnega območja v osrednji Sloveniji. V dveh primerih je šlo tudi za dogovorjeno poroko, za katero se je dogovoril eden od staršev. V enem primeru pa je šlo ob privolitvi očeta za neuradno poroko, ko si je ženska sama izbrala partnerja.

Iz interakcije s sogovornicami lahko razberem, kako je romska ženska pozorna na to, kako jo vidijo drugi. Najpogosteje se počutijo nelagodno v družbi Neromov, saj imajo občutek, da jih ocenjujejo in takoj opazijo, da so »drugačne«. Način, na katerega so posameznik ali posameznica in skupna identiteta konstruirani, se nanaša na to, kako se posameznik poistoveti s to podobo. Etničnost, spol, nacionalna pripadnost, socialni razred, spolna usmerjenost in skupnost so vidiki sebstva, ki lahko vodijo do kompleksne in konfliktne interpretacije te podobe; prepletanje vseh podob in idej o sebstvu ustvari stalen dialog o posameznikovi identiteti (Spencer, 2006, str. 26). V večini primerov same sebe poimenujejo Ciganka ali Romkinja, v romskem jeziku *Romni*. Prav tako se jim v večini primerov zdi, da jih izdaja značilen romski priimek. Nekatere ženske menijo, da so zato imele otežen dostop do zaposlitve in so bile deležne slabše obravnave na področju zdravstva, šolstva in socialnega varstva.

Revščina žensk je pogosto povezana z veliko količino neplačanega dela, ki ga opravljajo v gospodinjstvih in družinah. Po navadi je povezana tudi z neenakovrednim dostopom do delovnih mest, saj so posameznice predvsem v času ekonomskih recesij pogosteje brez dela ali pa so zaposlene v zasebnem sektorju, kjer je zaslužek bolj negotov in nižji. Da lažje opravljajo skrbstvene dejavnosti (skrb za otroke, ostarele starše idr.), se pogosto zaposlujejo za krajši delovni čas (Zaviršek, 1994, str. 45). Večina mojih sogovornic (11 od 12) pa meni, da so bile kljub romskemu priimku lepo obravnavane. Tudi otroci naj večjih težav zaradi etničnega izvora ne bi imeli. Občasno so sicer tarče posmeha in žalitev zaradi etnične pripadnosti staršev predvsem tisti otroci, ki se pogosteje javno izpostavljajo.

Zgodovinsko gledano je bila naloga žensk predvsem rojevanje otrok; ženske so matere in žene; ženske kuhajo, pospravljajo, šivajo in perejo; skrbijo za moške in so podložne moški oblasti in so v veliki meri izključene iz poklicev z visokim družbenim statusom in iz položajev oblasti (Haralambos in Holborn, 2005). Mit o delitvi dela po spolu opisuje, da je ženskam v družinski skupnosti odrejena gospodinjstva vloga kot nekaj naravnega, univerzalnega in neizogibnega. Mit trdi tudi, da so ženske v vseh družbah gospodinje po naravi in da morajo prevzeti to vlogo, če hoče družba preživeti (Oakley, 2000, str. 169). Prepričanje, da je naravno, da se moški in ženske vedejo različno in imajo različne življenjske poteke, je zelo razširjeno, podpira pa ga celo veliko

strokovnjakov. Glede na biološke razlike med moškimi in ženskami naj bi bila delitev dela glede na spol najučinkovitejši način organiziranja družbe (Haralambos in Holborn, 2005, str. 590, 594). Moje sogovornice so v veliki večini brez posebne refleksije prevzele takšen, domnevno naraven položaj ženske. Pokazalo se je, da je večina žensk prevzela vzgojo in skrb za svojega otroka takoj po porodu, ostale so doma, odpovedale zaposlitev, opustile šolanje in prevzele skrb za gospodinjstvo. S to podreditvijo domnevno ženski družbeni in družinski vlogi je tesno povezana tudi njihova mladost ob sklenitvi partnerske zveze in zgodnje materinstvo, za katero so se številne skupaj s partnerjem odločile, nekatere pa je preprosto doletelo kot naravna posledica sklenitve zakonske zveze. Najmlajša sogovornica je bila stara 17 let, ko je rodila prvega otroka, najstarejša pa 30 let.

Pomembna je tudi razlika med revščino in deprivacijo, ki ju določene skupine prebivalstva lahko doživljajo hkrati ali pa ločeno. Za ljudi, ki doživljajo deprivacijo, je značilno, da sredstev in možnosti nimajo na pretek, to pa večina doživlja kot nekaj samoumevnega. Deprivacija je povezana z vprašanjem, kolikšen je dostop do različnih materialnih sredstev, to pa se ponekod zelo razlikuje glede na spol, starost in nacionalno pripadnost (Zaviršek, 1994, str. 43).

Petra (28 let) je spregovorila o svojih občutkih krivde zaradi sinove usode. Sram jo je, da je nepismena, to pa pripisuje svoji etnični pripadnosti in revščini, v kateri je bila prisiljena živeti dolga leta. Otrok ne more dobivati dovolj podpore staršev, če so ti neizobraženi in nepismeni ter so dolgo živeli v nepriviligiranem okolju. Alternativna rešitev, kakršna je bila tudi v primeru te sogovornice, je najpogosteje vpis romskih otrok v šole s prilagojenim programom. Ta rešitev ne sme biti dolgoročna, kajti tako se ujame v past veliko pripadnikov romske skupnosti, ki nimajo svetle prihodnosti, ker s takim izobrazbenim ozadjem že *a priori* ne morejo dobiti višje kvalificirana delovna mesta, ker se ne morejo vpisati v kakovostne srednje šole in ne morejo izbirati med zahtevnejšimi izobraževalnimi programi. Zaradi slabega znanja slovenskega jezika, zaradi tujega maternega jezika, romščine, so številni otroci usmerjeni v manj zahtevne programe, v njih pa stagnirajo, saj ne morajo razvijati svojega znanja in sposobnosti. Pri tem ima vlogo tudi socialno delo: veliko socialnega dela je namenjenega posrednemu delu z ljudmi, urejanju prostorov in papirjev, vzdrževanju obstoječega reda. S takim delom največkrat pripomoremo k temu, da so ljudje še bolj izključeni (npr. zapiranje v ustanove, izobraževanje na šolah s prilagojenim programom), da so dodatno stigmatizirani (npr. uradno potrdimo njihov manjvredni status, določimo diagnozo, prilepimo slabšalno nalepko), da se njihov družbeni položaj še dodatno utrdi in da so spremembe onemogočene (Flaker, 2012, str. 42).

Posebno poglavje, o katerem so govorile moje sogovornice, je bilo nasilje v družini. Razsežnost nasilja je tesno povezana s splošno družbeno klimo, ki je lahko bolj ali manj strpna do njegovih pojavnih oblik. V družbah z ničelno stopnjo tolerance do nasilja v družinah in nasilja v družbi na splošno je možno pričakovati tudi dejansko nizko stopnjo nasilja v družinah (Sedmak in Kralj, 2014, str. 171). Sintagma »naučena nemoč«, ki je priljubljena že od konca sedemdesetih let 20. stoletja in jo je začel uporabljati Martin Seligman

(1975), opozarja na nasilje (zlasti psihično), ki ga številne ženske doživljajo v družini, in na strukturno nasilje, ki ga doživljajo v androcentrični družbi (Zaviršek, 1991, str. 19).

Pokazalo se je, da imajo tudi moje sogovornice dokaj visok prag tolerance do nasilja v družini. Tudi če spregovorijo o nasilju, ki so ga same doživljale, ali pa imajo to izkušnjo iz druge roke (tašča, sestra ipd.), menijo, da je, če si je ženska zaslužila, prav, da jo moški udari; hkrati pa mislijo tudi, da je pretepanje in mučenje nedopustno. Nekatere izmed sogovornic, ki ne doživljajo nasilja partnerja, pa je strah morebitnih nasilnih dejanj. Najpogosteje ženske povejo, da jih je partner udaril le enkrat ali dvakrat. Večina žensk po nasilnem dogodku ni poklicala policije ali poiskala druge pomoči, razen dveh. Ena je noč po dogodku z otroki prespala pri svojem očetu, pozneje pa je odšla v varno hišo, druga pa je poklicala policijo. Štiri ženske so odšle iz nasilnega partnerskega odnosa in zdaj živijo samsko življenje ali pa v partnerski zvezi z drugim moškim. Ženske, ki so doživljale nasilje enega od staršev že v otroštvu, imajo večjo toleranco do nasilja. Ena sogovornica je povedala, da se zaveda, da je verjetno te vzorce nasilja iz otroštva prenesla v svojo vzgojo otrok, ter je včasih tudi sama odreagirala z nasiljem (klofuta, udarec po zadnjici, »ena vzgojna« ipd.). Večina žensk je rekla, da svojega otroka ne bi udarile in jih tudi niso nikoli udarile. Ženske v večini primerov vendarle tolerirajo nasilje, če »si ženska ali otrok zaslužita«, kajti »otrok mora imeti določeno spoštovanje«.

Zanimivo je, da je več žensk poudarilo, da so bile njihove matere do njih strožje kot očetje (4 od 12). Še več, kar nekaj žensk je povedalo, da so podporo in uteho našle pri očetu. V dveh primerih je šlo za to, da je bil oče nasilen do matere in otrok, kadar je bil pijan. Zato pri partnerju in otrocih ne tolerirajo uživanja alkoholnih pijač. Vse se zavedajo, da živijo v družbi, kjer lahko že mladoletni otroci posegajo po alkoholnih pijačah, zato jih začnejo že zgodaj obveščati o vseh pasteh, ki jih prineseta alkoholizem in uživanje drugih drog.

Zelo pogosto ženske poročajo o svoji odvisnosti od tobaka in kave (8 od 12). To lahko povežemo s težavami z duševnim zdravjem, ki jih imajo zaradi vsakdanjih življenjskih dilem in težav (revščina, brezposelnost, slabe bivanjske in higienske razmere ipd.). Precej sogovornic (5 od 12) ni aktivnih kadilk ali pa so v preteklosti bile aktivne kadilke in so to razvado pozneje opustile. Ženske so v povprečju (predvsem tiste, ki so tudi same kadilke) strpnejše do kajenja cigaret kot do uživanja alkoholnih pijač. Pričakovala sem, da bom med sogovornicami našla splošno tolerantnost do kajenja tobaka, vendar je bilo kar precej (10 od 12) sogovornic izrazito proti temu, da bi bili njihovi otroci kadilci. Vse pa so menile, da svojim otrokom ne bodo dovolile uporabe kakršnihkoli drog, razen alkoholnih pijač ob izrednih priložnostih. Nekatere (Julija, Veronika, Martina, Angela, Gabrijela) so izrazile zaskrbljenost ob misli, kaj se lahko zgodi ob vinjenosti ali pa neprimernem uživanju alkoholnih pijač, zato želijo same ponuditi svojim otrokom to izkušnjo doma.

Vedenje žensk, ki so matere, je povezano z vzgojo, ki so je bile same deležne v otroštvu in mladosti, in s kulturnimi razmerami, v katerih živijo (Oakley, 2000, str. 213). Veliko mojih sogovornic je bilo v skladu z eno od izhodiščnih

hipotez zelo zaščitniških do otrok: po navadi se bojijo zunanjega sveta, zato poskušajo svojega otroka kar najbolj zaščititi, kažejo pa tudi razmeroma majhno zaupanje v člane svojega sorodstva in so prepričane, da morajo za svojega otroka same poskrbeti. Le Gabrijela je menila, da je treba dovoliti tudi drugim (tetam, stricem, sosedom ipd.), da pomagajo pri vzgoji in skrbi za otroka. Mogoče je reči, da je velika večina mojih sogovornic kazala posebno čuječnost glede varnosti svojih otrok.

Tako ženske kot moški sicer v otroštvu pridobijo različne izkušnje o primerni vzgoji otrok. Posebej v zahodnoevropskih družbah je razširjen in normaliziran dihotomen odnos do otrok glede na njihov spol: na podlagi opazovanja in identifikacije z materjo deklice razvijejo močan intuitivni občutek za potrebe drugih. Matere kažejo manj empatije pri negovanju dečkov, nanje se obračajo kot na bitja, ki jih je treba šele spoznati in odkriti njihove potrebe. Matere dečke prepoznavajo kot »drugačne«, deklice pa doživljajo kot »nekaj istega« (Zaviršek, 1994, str. 22–23). V zahodnoevropskih družbah se torej deklice identificirajo z materami in rastejo prepričane, da je vloga matere del ženske identitete ter da so druge dejavnosti in interesi v njenem življenju drugotnega pomena.

Moje sogovornice so ponotranjenost tega vzorca kazale dosledno: če je sposobnost za rojevanje biološko dejstvo, je materinstvo nekaj, kar sodi predvsem na področje družbenega (Zaviršek, 1994, str. 26–27). Veliko žensk ima občutek, da lahko le one poskrbijo za svoje otroke. Na partnerje in druge pomočnike pri vzgoji in skrbi za otroka sicer gledajo kot na pomembne akterje, vendar menijo, da otrok ne morejo kar tako same pustiti z njihovim očetom. Če ženska skrb za otroke preloži na nekoga drugega, pa čeprav na njihovega očeta, je cena za to družbeno neodobravanje. Mati, ki to stori, je po mnenju drugih »neusmiljena«, »neljubeča« in seveda »neženska« (Oakley, 2000, str. 202). Dodaten dejavnik, ki od mojih sogovornic »zahteva« poudarjeno čuječen odnos do otrok, je to, da se jim, kot še mnogim ženskam, po rojstvu otroka občutno skrči socialna mreža, postanejo bolj ali manj omejene na dom, skrb za otroka in hišna opravila. Pri tem bi bila ključna primerna intervencija institucij s področij zdravstva, sociale in izobraževanja.

Čeprav ima veliko sogovornice poudarjen občutek, da otroka vzgajajo in skrbijo zanj skupaj s partnerjem, njihovi drugi odgovori kažejo, da partnerji pri tem le redko sodelujejo. Ženske skrbijo za gospodinjstvo in otroke, partnerji pa so zaposleni ali pa opravljajo kakšna druga »moška« dela. V tem pogledu tudi za moje sogovornice velja, da je njihova ekonomska ranljivost povezana s predstavami o tem, da je moški tisti, ki omogoča prihodek, in tisti, ki vzdržuje ženske, otroke in družino (Zaviršek, 1994, str. 46). Velikokrat pa so sogovornice izrecno povedale, da ne dobijo dovolj pomoči in podpore od partnerjev. Najbolj je to očitno v izjavah, češ da se po rojstvu otroka za partnerja ni nič spremenilo, za ženske same pa se je spremenilo tako rekoč vse. Skrbstveno delo za otroke in dom jim ne prinaša ne koristi ne samostojnosti, saj ob njem pogosto ostajajo ekonomsko nesamostojne in materialno odvisne (prim. Zaviršek, 1994, str. 32). Število prijateljev se jim zmanjša. Večini žensk

se je skrčila socialna mreža ali pa so po sili okoliščin zamenjale prijatelje. Nekateri (Gabrijela, Veronika, Julija, Petra, Angela, Martina) poudarjajo, da je pomembno imeti nekoga ob sebi, ki mu/ji lahko zaupaš, da pa moraš paziti, komu zaupaš; hkrati ponavljajo, da so najpomembnejši zaupanje, pomoč in podpora partnerja.

Moje sogovornice so največkrat pri vzgoji otroka in skrbi zanj dobile največ pomoči in podpore od sorodnic po obeh, svojih in partnerjevih linijah: od tašče, matere, babice in njegove ali svoje sestre. Čeprav ustaljena ideacija o romski tradicionalni kulturi trdi, da naj bi bili tako romska družina kot romska skupnost zelo trdni, povezani in solidarni s svojimi člani, se je v pogovorih pokazalo, da ženske pogosto ne dobijo dovolj pomoči in podpore od družinskih članov ali drugih članov skupnosti. Zgodaj so prepuščene same sebi, kajti ob rojstvu otroka je opazna pomoč zdravstva, družine in skupnosti, pozneje, ko so otroci starejši, pa se ta pomoč zmanjša ali pa je sploh ni več. Pokazalo se je, da je partner v največ primerih najbolj navzoč prav v prvih otrokovih letih, pozneje pa, bolj kot je otrok samostojen, bolj partner vso skrb prepušča materi. Pokazalo se je, da največ sodeluje pri vzgoji in skrbi za otroka takrat, ko imajo ženske več otrok ali pa ko kateri izmed otrok hudo zboli in mame same ne zmorejo skrbi zanj; takrat nekateri partnerji pomagajo tudi pri gospodinjskih opravilih.

Relativna družbena osamljenost in marginaliziranost mojih sogovornic se kaže tudi v njihovem odnosu do državnih institucij, zlasti do zdravstva. Večina žensk v moji raziskavi je povedala, da nerade obiskujejo osebnega zdravnika ali bolnišnice; najpogosteje so uporabnice zdravstvenih storitev, ko gre za zdravje otroka. Slab socialni položaj vpliva na zdravje Rominj, najpogosteje izpostavljeni dejavniki, ki vplivajo na njihovo zdravje, pa so: slabe bivalne razmere, stres, slabo finančno stanje in slabi odnosi v družini. Vsakdanja gospodinjska opravila in skrb za otroke povzročijo, da so brez energije, utrujene in čutijo, da so brez moči. Najpogosteje svojo stisko rešujejo z jemanjem tablet. Večina se jasno zaveda, kaj bi morale storiti za boljše zdravje, pa vendar se zavedajo tudi dejavnikov, kot so pomanjkanje denarja, moči, ki jim to preprečujejo (prim. tudi: Đogić, 2011, str. 63).

Pokazalo se je tudi, da ženske redkeje obiskujejo ginekologa. Redno obiskujejo ginekologa med nosečnostjo, pred in po njej pa zelo redko. Le nekatere posameznice (Gabrijela, Julija, Angela in Martina) se zavedajo, kako lahko to vpliva na njihovo zdravje, in redno obiskujejo ginekologa. Izkušnje z zdravniku so tako pozitivne kot negativne, najpogosteje povejo, da niso imele nikoli težav in da niso bile deležne slabše oskrbe kot Neromi v zdravstvenih domovih ali v bolnišnici. Nekateri ženske pa so občasno imele slabe izkušnje bodisi pri ginekologu bodisi pri osebnem zdravniku ali pa v zdravstvenem domu pri dežurnem zdravniku. Velikokrat so vzroke za te težave pripisale svojemu primku oz. etnični pripadnosti. Večina žensk poroča o dobrih izkušnjah v stiku z zdravstvenim osebjem v porodnišnici, pri osebnem zdravniku ali pediatru. Največkrat in najraje govorijo o prijaznosti in podpori patronažne sestre, ki pride na dom, ko je v hiši novorojenček.

Sklep

Vloga socialnega dela pri družbeni skrbi za romske matere

Temeljna predpostavka v socialnem delu je, da se je treba v teoriji in praksi usmerjati k raziskovanju značilnosti vsakdanjega življenjskega sveta ob upoštevanju te vsakdanjskosti pri načrtovanju in izvajanju socialnega dela. Ko stopimo v skupnostni prostor, to naredimo, da bi razumeli. Raziskovanje v skupnosti je nenehno pogajanje in dogovarjanje o pomenih (Grebenc in Šabić, 2013, str. 13). Ta teoretični in praktični cilj sem skušala v svoji raziskavi uveljaviti. Pri tem sem imela razmeroma olajšan dostop do svoje ciljne skupine sogovornic, romskih žensk, ki so matere, saj sem tudi sama Rominja, čeprav sem občasno zaradi tega dobila tudi okrajšane odgovore, saj so bile sogovornice prepričane, da nekatere kontekste njihovih pripovedi poznam tudi iz lastne življenjske izkušnje. Zaradi te izkušnje sem dobila tudi vpogled v specifične načine, na katere je romska skupnost ne le odrezana, temveč tudi zaprta v odnosu do večinske družbe. Etnično mejo (Šumi 2000: 175) vzdržujeta obe skupnosti, romska in neromska.

Znotraj te odrezanosti od večinske družbe so romske ženske redke predmet raziskovalnega in sploh družbenega zanimanja. Čeprav je bil moj vzorec geografsko razprostranjen, ni v nobenem pogledu reprezentativen; kljub temu sem v pogovorih s sogovornicami pridobila vpogled v tisto, kar je najbrž dovolj značilna izkušnja romske ženske in matere, ki je dvakrat zamejena: najprej na svojo izvorno skupnost, nato pa še na svojo družino, ki to žensko večinoma trdno vstavlja v temeljni patriarhalni vzorec. Družina je v definiciji socialnega dela skupnost, ki vsebuje in vzpostavlja, tudi kot še neuresničene možnosti, vse vidike življenja: biološkega, psihološkega, družbenega, kulturnega, ekonomskega, pravnega, političnega, religioznega ipd. Družina je temeljna vez obstoja, tudi zgodovinska, tako za posameznika kot za različne skupnosti. Izraža naravo same družbe, vseh družb, ki so zgodovinsko obstajale. Družina je družbena mreža, ki družbo samo vzpostavlja in ohranja (Bajzek, 1997, str. 92). V procesih pomoči pri reševanju kompleksnih socialnih problemov je v središču osebnega vodenja soustvarjanje rešitev ali raziskovanje možnih sprememb za dobre izide (Čačinovič Vogrinčič, 2008: 67).

Moja raziskava kaže, da bi ženske, romske matere, vsekakor potrebovale pomoč organiziranih projektov socialnega dela. Kot piše Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008), učinkoviti projekti pomoči družini v socialnem delu sežejo iz družine v skupnost. Načrtovanje pomoči družini praviloma ni dovolj dobro, če ne pripomore k vključenosti v socialno okolje in k večji socialni moči družine. Načrtovanje pomoči za akutne stiske in težave pa vključuje skupnostne mreže, skupine za samopomoč, institucije, ki prispevajo svoj delež. Povezanost družine in skupnosti v sodobnih, postmodernih konceptih socialnega dela raziskujemo že v procesu instrumentalne definicije problema in rešitev. Mobilizacija virov v posamezniku, družini, okolju mora biti usmerjena v izboljšanje življenja. Učinkovita pomoč družini potrebuje v skupnosti sogovornice in sodelavke za oblikovanje izvirnega projekta pomoči. Najprej so to obstoječe ustanove, kot so: šole, centri za socialno delo, društva, skupine za samopomoč, materinski domovi, varne hiše. Izjemno pomembno je, da lahko

proces pomoči v socialnem delu računa na pomoč iz življenjskega okolja ljudi. Pomembna je tudi usmerjenost v soustvarjanje novih možnosti tam, kjer jih še ni (Čačinovič Vogrinčič, 2008, str. 69).

Problematika romskih žensk, s katerimi sem se pogovarjala, izhaja iz dveh vrst revščine oz. deprivilegiranosti: na eni strani gre za dejansko ekonomsko revščino ali resno deprivacijo, na drugi strani pa romska ženska s sklenitvijo partnerstva ali zakona (to se praviloma zgodi v zelo mladih letih) postane socialno osamljena ali celo izolirana. Večinoma zakon in rojstvo otroka zanjo pomenita odpoved zaposlitvi, s tem pa ekonomsko odvisnost, in hkrati večinoma tudi odpoved vsakemu nadaljnjemu šolanju in poklicnemu usposabljanju ali pa odpoved načrtom o začetku šolanja, če je ženska nepismena.

Hkrati vse moje sogovornice kažejo tako rekoč popolno vdanost v svojo materinsko vlogo: ne dvomijo, da je to njihovo prednostno poslanstvo, ne pritožujejo se zaradi socialne, izobrazbene in ekonomske izgube, ki jim jo je povzročilo materinstvo. Tiste, ki svojih izobrazbenih ciljev niso mogle doseči, pa te ambicije tem bolj vlagajo v svoje otroke: ne le, da so do njih posebej zaščitniške, temveč poudarjajo pomen šolanja in izobrazbe zanje. Prav mogoče je, da se lahko takšen pritisk na otroke, da dosežejo tisto, česar mati ni mogla, lahko pokaže kot zaviralnega za otroka; še pomembneje pa je, da mnoge izmed sogovornic, še posebej tiste, ki niso pismene, nimajo primernih orodij, da bi otrokom na poti do izobrazbe odločilno pomagale. Tako je medgeneracijski krog lahko neprebojno sklenjen.

Moje sogovornice so prav gotovo tista skupnostna jedra, o katerih piše Čačinovič Vogrinčič (2008, str. 69), s katerimi se lahko povežemo v procesu pomoči družini, oziroma bi bilo mogoče in nujno, da se te ženske, in še stotine drugih v podobnem položaju, aktivira kot takšno skupnostno jedro. Cilj reševanja kompleksnih socialnih problemov ljudi v socialnem delu je jasno določen, meni Čačinovič Vogrinčič (*ibid.*), delo namreč zastavimo tako, da bo strokovna pomoč večala uporabnikovo moč. Delati iz perspektive moči pomeni, da smo se odločili, da s svojim znanjem in s spoštljivim ravnanjem omogočimo ljudem izkušnjo, da so kompetentni za svoje življenje, izkušnjo samospoštovanja in osebnega dostojanstva. Izviren delovni projekt pomoči se soustvarja iz perspektive moči.

Za začetek bi se bilo morda mogoče na izviren način, ki ženskam, romskim materam, ne posega v vsakdanjik skrbi za otroke, družino in gospodinjstvo, lotiti problematike njihovega medgeneracijskega začaranega kroga s posegom v njihovo nepismenost in neizobraženost. Na oboje je namreč mogoče gledati kot na obliko nasilja nad temi ženskami, ki ga je treba v interesu družbene pravičnosti odpraviti in preprečevati, in ne zgolj kot na objektivno okoliščino, ki je rezultat njihovih življenjskih poti, systemske revščine in prikrajšanosti.

Kot meni Darja Zaviršek (1994, str. 23), lahko socialna delavka, ki ne pozna in ne razume strukture razsežnosti nasilja nad ženskami v družini, definira položaj prizadete kot neustrezno opravljanje vloge žene in gospodinje: definicija, ki so jo moje sogovornice večinoma temeljito ponotranjile tako, da so materinstvo doživele med drugim tudi kot odpoved svojim izobrazbenim, poklicnim in ekonomskim ambicijam. Projekt opismenjevanja romskih žensk na način, ki ne

bi bil v njihovem realnem ali dojetem konfliktu z njihovo skrbniško vlogo doma, bi bil ne nazadnje tudi uresničitev tiste pozitivne pristranskosti socialnega dela, o kateri piše Vito Flaker (Flaker, Nagode, Rafaelič in Udovič, 2011, str. 322). Direktno socialno delo, ki omogoča, da smo skupaj z ljudmi, ki trpijo, in se z njimi kot priče udeležujemo stigme, diskriminacije, rasizma, segregacije in torej izključevanja ljudi (Flaker, 2012, str. 44), bi tako lahko povečalo moč stotinam romskih žensk in mater in celotnim romskim skupnostim.

Viri

- Bajzek, J. (1997). *Od skupine k skupnosti*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Baranja, M. (2016). *Ženska, mati, Rominja: življenjske zgodbe slovenskih Rominj s perspektive socialnega dela* (Diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani.
- Čacinovič Vogrinčič, G. (2008). *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani.
- Đogić, K. (2011). *Romske ženske in njihovo zdravje* (Diplomska naloga). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani.
- Flaker, V. (2012). *Direktno socialno delo/Vito Flaker@Boj za*. Ljubljana: Založba */cf.
- Flaker, V., Nagode, M., Rafaelič, A., & Udovič, N. (2011). *Nastajanje dolgotrajne oskrbe: ljudje in procesi - eksperiment in sistem*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani.
- Haralambos, M., & Holborn, M. (2005). *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Grebenc, V., & Šabić, A. (2013). *Ljubljanske zgodbe: biografije navadnih ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani.
- Sedmak, M., & Kralj, A. (2014). *O čem pričajo spremembe javnega mnenja v odnosu do nasilja nad ženskami v zasebnosti*. V V. Leskošek, M. Antič Gaber, I. Selišnik, K. Filipičič, M. Urek, K. Matko, D. Zaviršek, M. Sedmak, & A. Kralj (ur.), *Nasilje nad ženskami v Sloveniji*. Maribor: Založba Aristej (Zbirka Dialogi: humanistična in družboslovna zbirka).
- Seligman, M. E. P. (1975). *Helplessness: on depression, development, and death*. San Francisco: W. H. Freeman.
- Oakley, A. (2000). *Gospodinja*. Ljubljana: Založba */cf.
- Okely, J. (1983). *The Traveller-Gypsies*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Spencer, S. (2006). *Race and ethnicity: culture, identity and representation*. London, New York: Routledge.
- Šelb, J. (2009). *Ocena rabe zdravstvenih storitev v populaciji romskih žensk in otrok v Sloveniji - prispevek k zmanjševanju neenakosti v zdravju*. Murska Sobota: Zavod za zdravstveno varstvo Murska Sobota.
- Šumi, I. (2000). *Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Šumi, I., & Josipovič, D. (2008). *Avtohtonost in Romi: k ponovnemu premisleku načel manjšinske politike v Sloveniji*. Dve domovini / Two homelands 28 (str. 93-110). Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.
- Zaviršek, D. (1991). Zgodovinska ikonografija totalne ustanove in fenomen »bolezen-ženska«. *Časopis za kritiko znanosti*, 19(138/139), str. 13-32.
- Zaviršek, D. (1994). *Ženske in duševno zdravje: o novih kulturah skrbi*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Zaviršek, D. (2010). Etnizacija in patologizacija Romov in romskih skupnosti: socialno-antropološki in socialnodelovni teoretski koncepti. *Socialno delo*, 49(2-3), str. 85-97.